

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Rozdział I

Miasto w teorii i metodologii badań lingwistycznych i lingwistyczno-kulturowych

Polszczyzna bydgoszczan. Stan badań, metodologia, perspektywy badawcze ..	15
Ku nowej perspektywie badań polszczyzny bydgoszczan	25
Stereotyp w lingwistycznych badaniach przestrzeni miejskiej. Stan, metody, perspektywy	33
Stereotypy mieszkańców miast na tle ich uwarunkowań społeczno- -kulturowych. Stan badań i perspektywy	48
Architektura – koncepcja badań lingwistycznych	60

Rozdział II

Język mieszkańców miast

1. Język(i) w mieście

Bydgoszcz – przestrzeń miejska zróżnicowana językowo	73
Słownictwo regionalne w języku młodego pokolenia bydgoszczan	85
Sposoby definiowania regionalizmów przez młodych mieszkańców Bydgoszczy	101
Kilka uwag o gwarze najstarszych bydgoszczan	120

2. Profesjolekt rzemieślniczy

Kilka uwag o konstrukcjach słowotwórczych w mowie poznańskich rzemieślników	128
Składnia wypowiedzi rzemieślników Poznania (przyczynek do badań współczesnej polszczyzny mówionej)	143
Z badań nad współczesną frazeologią rzemieślniczą	152

3. Pragmatyka i świadomość językowa

Hasła promujące Bydgoszcz – próba analizy językowo-stylistycznej	161
Gwara bydgoska w świadomości młodych bydgoszczan	176

Rozdział III**Nazewnictwo miejskie**

Nazewnictwo miejskie Ciechocinka (na materiale nazw ulic)	187
Inwencja nazwotwórcza bydgoszczan (na materiale nazw pawilonu «Akwarium i Terrarium» w Ogrodzie Fauny Polskiej w Bydgoszczy)	194

Rozdział IV**Miasto i jego mieszkańcy w obrazach i stereotypach**

Struktura treściowa i aksjologiczna stereotypów mieszkańców wybranych polskich miast	213
<i>Człowiek marudny, ponury i smutny</i> czyli językowy portret niewłasny bydgoszczan (na tle stereotypu poznaniaków)	229
Brda w językowym obrazie świata	245
Zakończenie	253
Bibliografia	256

Wstęp

Treści podejmowane w niniejszej monografii mają swoje źródło w mojej naukowej biografii, obejmującej najpierw okres poznański, potem bydgoski. Zainteresowanie problematyką, ogólnie nazwijmy, miejską wyrasta z czasów poznańskiej polonistyki i ściśle związane jest z osobą mojej mistrzyni Śp. Profesor Moniki Gruchmanowej. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych według programu studiów indywidualnych (specjalizacja: współczesna polszczyzna i socjolingwistyka) pod opieką naukową Pani Profesor uczestniczyłam m.in. w gromadzeniu materiałów do kartoteki słownictwa Poznania (zob. *Słownik gwary miejskiej Poznania*, pod red. M. Gruchmanowej i B. Walczaka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Poznań 1997, wyd. II z suplementem, Warszawa – Poznań 1999). Profesor M. Gruchmanowa zainspirowała mnie także do zainteresowania się zawodową odmianą języka miejskiego, w czego efekcie powstały szkice dotyczące słownictwa i frazeologii środowiska rzemieślniczego w Poznaniu, a także osobliwości w zakresie morfologii czy struktury składniowej wypowiedzi rzemieślników, które stanowiły jednocześnie przyczynek do badań współczesnej polszczyzny mówionej.

W początkowym okresie rozwoju naukowego współpracowałam też z profesorem M. Gruchmanową w ramach tematu badawczego Jej zakładu, tj. języka mieszkańców Poznania. Badania prowadzone w nurcie rozwijającej się wówczas w środowisku poznańskim socjolingwistyki – do dziś jednego z głównych nurtów moich zainteresowań naukowych – zaowocowały książką *Mowa mieszkańców Poznania*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1986; wyd. II Poznań 1987 (współautorki: Monika Gruchmanowa, Małgorzata Witaszek-Samborska), w której, w rozdziale 4, zawarłam charakterystykę zawodowej odmiany języka poznańskich rzemieślników.

Metody badań socjolingwistycznych ukształtowane w szkole poznańskiej kontynuowałam i modyfikowałam (zwłaszcza w perspektywie interdyscyplinarnej i kulturowej) już w środowisku bydgoskim. W ramach grantu *Polszczyzna bydgoszczan* od 1995 roku wypracowałam autorską koncepcję badań języka mieszkańców Bydgoszczy, która znalazła swój wyraz w redagowanej przeze mnie pięciotomowej serii *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność*

(Bydgoszcz 2003, 2005, 2007, 2009, 2011)¹. Z kolei w ramach grantu *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* znawcom problematyki miejskiej z różnych ośrodków akademickich zaproponowałam ogólnopolskie badania nad językowo-kulturowymi aspektami funkcjonowania przestrzeni miast. Rezultaty owych badań zawiera redagowana przeze mnie seria² *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (Bydgoszcz 2006, 2008, 2011, 2012, 2014, 2016, 2019).

Istotne dopełnienie wzmiankowanych prac monograficznych stanowi nadto cykl artykułów autorskich. Szczegółowe zagadnienia podejmowane w szkicach (m.in. funkcjonowanie słownictwa regionalnego w przekroju pokoleniowym, sposoby definiowania regionalizmów przez młodych mieszkańców Bydgoszczy, gwara najstarszych bydgoszczan, językowe zróżnicowanie bydgoskiej przestrzeni miejskiej itd.) pozwoliły mi na formułowanie propozycji metodologicznych i wyznaczanie perspektyw badawczych językowo-kulturowej przestrzeni miasta. Poza tradycyjnymi badaniami specyfiki polszczyzny miejskiej na płaszczyźnie leksykalnej, składniowej itp. za ważne uznaję ukierunkowanie badań na ujęcia motywowane koncepcjami etnolingwistycznymi, m.in. obrazowania miasta w języku i kulturze oraz stereotypu mieszkańców miast. Inspirowana myślą socjolingwistyczną uważam także, że w tego typu dociekaniach naukowych należy uwzględnić ważną kategorię świadomości językowej mieszkańców miast oraz onomastyczną przestrzeń miasta.

Choć analizy językowo-kulturowe – prezentowane w szkicach – oparte są zasadniczo na materiale badawczym zgromadzonym wśród mieszkańców Poznania i Bydgoszczy, formułowane założenia teoretyczno-metodologiczne można odnieść do innych przestrzeni miejskich. Uznałam zatem, że wyniki moich badań warto upowszechnić, wydając je powtórnie w formie monografii. W strukturę książki włączyłam 19 szkiców (w tym cztery współautorskie) w ich pierwotnym kształcie edytorskim, wybranych spośród opublikowanych w latach 1987-2016. Z dat druku szkiców wynika, że materiał badawczy dokumentuje swoisty językowo-kulturowy obraz miast polskich na przestrzeni kilku-

¹ Na marginesie warto dodać, że opracowanie wzbudziło zainteresowanie w ogólnopolskim środowisku językoznawczym, a w recenzjach naukowych nadano mu miano „prekursor-skiego” w zakresie badań języka bydgoszczan (zob. m.in. rec. B. Nowowiejski 2004: 227-232; J. Lizak 2005: 147-149; R. Zimny 2004: 52-54; M. Kołodziejczyk 2010: 92-97; P. Wiatrowski 2006: 307-312).

² W planie wydawniczym jest już tom ósmy, poświęcony rozrywce w językowo-kulturowym obrazie miasta i wsi. Trzeba też dodać, że od tomu piątego współredaktorem naukowym publikacji jest dr Monika Peplińska.

dziesięciu lat, w zmieniających się uwarunkowaniach społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturowych.

Prezentowana książka jest wprawdzie oparta na przedrukach artykułów już opublikowanych, ale w zakresie koncepcji i struktury stanowi pomysł oryginalny. Celem monografii są lingwistyczno-kulturowe analizy przestrzeni miasta i świadomości językowej jego mieszkańców. Struktura książki, poza jej obudową w formie Wstępu i Zakończenia oraz Bibliografii, obejmuje rozdziały o charakterze zarówno teoretyczno-metodologicznym, jak i materiałowo-interpretacyjnym. W rozdziale pierwszym pt. „Miasto w teorii i metodologii badań lingwistycznych i lingwistyczno-kulturowych” prezentuję stan, metodologię oraz perspektywy badań na wybraną przestrzeń miejską, tj. Bydgoszczą, rolę metod etnolingwistycznych (zwłaszcza kategorii stereotypu) w badaniach miasta jako tekstu kultury i mieszkańców miast oraz koncepcję analizy wybranego pola tematycznego, tj. architektury, szczególnie ważnej w kształtowaniu przestrzeni miejskiej.

Na tle refleksji teoretyczno-metodologicznej rozdział drugi, zgodnie z podtytułem monografii, służy charakterystyce odmian językowych konstytuujących polszczyznę miejską, profesjolektu rzemieślniczego oraz zawiera refleksje na temat pragmatyki i świadomości językowej mieszkańców miasta. Szczegółowe analizy dotyczą zróżnicowania polszczyzny miejskiej Bydgoszczy, zwłaszcza jej cech regionalnych, zawodowej odmiany języka (słowotwórstwa, składni, frazeologii) poznańskich rzemieślników, świadomości językowej bydgoszczan nadto mechanizmów językowych w tekstach służących promocji miasta.

Rozdział trzeci dowodzi, że w językowo-kulturowej przestrzeni miasta istotną rolę odgrywa warstwa nazewnicza (zob. inwencja nazwotwórcza bydgoszczan) oraz że – poza wielkimi przestrzeniami miejskimi Poznania i Bydgoszczy uwagę kieruję także na mniejszy ośrodek regionu kujawsko-pomorskiego, tj. Ciechocinek i nazwy jego ulic.

W opisie przestrzeni miejskiej – co potwierdza rozdział czwarty – przydatne okazują się nowsze paradygmaty metodologiczne, tj. koncepcje językoznawstwa kulturowego. Pozwalają one na rekonstrukcję stereotypów (ich struktury znaczeniowej i aksjologicznej) mieszkańców polskich miast, są też dobrym narzędziem do konstruowania językowych obrazów wybranych fragmentów przestrzeni miasta. Strukturę treściową stereotypów warszawiaka, krakowiaka czy poznaniaka, dzięki wcześniejszym badaniom, zestawiam w ujęciu chronologicznym, natomiast nowatorskie badania nad stereotypem bydgoszczan prowadzę na tle stereotypu poznaniaka.

Problemy badawcze – podjęte w poszczególnych rozdziałach książki – warte są dalszych studiów. Mam nadzieję, że prezentowane w tomie ujęcia

teoretyczno-metodologiczne oraz materiał językowy zainspirują następne pokolenia naukowców do kontynuowania interdyscyplinarnych badań nad językowo-kulturową przestrzenią miasta. Lektura monografii może być ciekawa zarówno dla przedstawicieli nauk humanistycznych, jak i społecznych, choć w kręgu odbiorców widzę też przedstawicieli innych dziedzin nauki oraz po prostu miłośników miast.